

KARL MARX

KAPİTAL

BİRİNCİ CİLT

KARL MARX © KAPİTAL ○ BİRİNCİ CİLT

YTL.
TL.

9 8995 993322

EKdMR

SOL
YAYINLARI

YEDİNCİ BASKI
ANKARA 2004

KAPİTAL
KAPİTALİST ÜRETİMİN ELEŞTİREL BİR TAHLİLİ

KARL MARX

ÇEVİREN
ALAATTİN BİLGİ

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

1905

1906

1907

1908

1909

1910

1911

1912

1913

1914

1915

1916

1917

1918

1919

1920

1921

1922

1923

1924

1925

1926

1927

1928

1929

1930

1931

1932

1933

1934

1935

1936

1937

1938

1939

1940

1941

1942

1943

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1954

1955

1956

1957

1958

1959

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025

2026

2027

2028

2029

2030

2031

2032

2033

2034

2035

2036

2037

2038

2039

2040

2041

2042

2043

2044

2045

2046

2047

2048

2049

2050

2051

2052

2053

2054

2055

2056

2057

2058

2059

2060

2061

2062

2063

2064

2065

2066

2067

2068

2069

2070

2071

2072

2073

2074

2075

2076

2077

2078

2079

2080

2081

2082

2083

2084

2085

2086

2087

2088

2089

2090

2091

2092

2093

2094

2095

2096

2097

2098

2099

2100

BİRİNCİ KISIM
META VE PARA

BİRİNCİ BÖLÜM
M E T A

BİRİNCİ KESİM. — METAIN İKİ ÖGESİ:
KULLANIM-DEĞERİ VE DEĞER
(DEĞERİN ÖZÜ VE DEĞERİN BÜYÜKLÜĞÜ)

Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, "muazzam bir meta birikimi"¹ olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır. Araştırmalarımızın, bu nedenle, metan tahlili ile başlaması gerekir.

Meta, her şeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve, taşıdığı özellikleriyle, şu ya da bu türden insan gereksinmelerini gideren bir şeydir. Bu gereksinmelerin niteliği, örneğin ister mideden, ister hayalden çıkmış olsun, bir şey değiştirmez.² Burada nesnenin, bu gereksinmeleri, geçim aracı olarak doğrudan mı, yoksa üretim aracı olarak dolaylı yoldan mı, nasıl giderdiği de bizi ilgilendirmemektedir.

Demir, kağıt vb. gibi her yararlı şeye, iki görüş açısından, nite-

¹ Karl Marx, *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*, Berlin 1859, s. 3. [*Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, s. 41.]

² "İstek, gereksinme demektir; o, ruhun iştahıdır ve tıpkı vücudun açlığı gibi doğaldır. ... Şeylerin çok büyük bir kısmı, ruhun gereksinmelerini karşıladığı için değerlidir." Nicholas Barbon, *A Discourse Concerning Coining the New Money Lighter*. In *Answer to Mr. Locke's Considerations, etc.*, London 1696, s. 2, 3.

lik ve nicelik açısından bakılabilir. Her yararlı şey, birçok özelliklerin bir bütünüdür ve bunun için çeşitli yönlerden yararlı olabilir. Şeylerin çeşitli kullanımlarını bulup ortaya çıkarmak tarihin işidir.³ Yararlı nesnelerin niceliğini ölçmek için toplumca benimsenen ölçüleri saptamak da böyledir. Bu ölçülerin farklı oluşunun nedeni, kısmen ölçülecek nesnelerin niteliklerinin farklı oluşu, kısmen de alışkanlıklardır.

Bir şeyin yararlılığı, onu, bir kullanım-değeri haline getirir.⁴ Ama bu yararlılık, belirsiz bir şey değildir. Metanın fiziksel özellikleriyle sınırlı olduğu için, o, metadan ayrı bir varlığa sahip değildir. Demir olsun, buğday olsun ya da elmas olsun, bir meta, bu nedenle, maddi bir şey olduğu için, bir kullanım-değeri, yararlı bir şeydir. Metanın bu özelliği, o metanın yararlı niteliklerinden yararlanmak için gerekli olan emek miktarına bağımlı değildir.

Kullanım-değeri ele alınırken, biz, her zaman, şu kadar düzine saat, şu kadar metre keten ya da şu kadar ton kömür gibi belirli niceliklerden söz ettiğimizi varsayabiliriz. Metaların kullanım-değerleri özel bir bilgi alanının, metaların ticari bilgisinin malzemesini oluşturur.⁵ Kullanım-değerleri, ancak kullanım ya da tüketim ile bir gerçek haline gelir: bunlar, ayrıca, toplumsal biçimi ne olursa olsun, her türlü servetin özünü oluştururlar. İncelemek üzere olduğumuz toplum biçiminde, bunlar, ayrıca, değişim-değerinin maddi taşıyıcılarıdır.

Değişim-değeri, ilk bakışta, bir nicel ilişki olarak birbirleriyle değişilen değişik türden kullanım-değerlerindeki oran olarak⁶ zamana ve yere göre durmadan değişen bir ilişki olarak görünür. Böyle olunca değişim-değeri, raslantıya bağlı, tamamen görelidir, ve bunun sonucu metanın özünde bulunan bir değer olarak görünür; metadan ayrılamayan ve onun özünde bulunan bir değişim-değeri

³ "Şeylerin kendilerine özgü özellikleri" (bu, Barbon'un kullanım-değeri için özel terimidir) "vardır; tıpkı mıknatısın demiri çekmesi gibi, her yerde bu özellik aynıdır" (*l.c.*, s. 6). Müknatısın demiri çekme özelliğinden ancak, bu özelliğin yardımı ile manyetik kutuplaşma bulunduktan sonra yararlanılmaya başlanılmıştır.

⁴ "Herhangi bir şeyin doğal değeri, zorunlu gereksinimleri karşılamaya uygunluğundan, ya da insan yaşamına kolaylık ve rahatlık sağlayıcı olmasından ibarettir." (John Locke, "Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest." 1691, *Works*'te Edit. Lond. 1777, v. 2, s. 23.) 17. yüzyıl İngiliz yazarlarında sık sık, "worth" sözcüğünün kullanım-değeri, "value" sözcüğünün değişim-değeri anlamında kullanıldığını görürüz. Bu, gerçekten varolan bir şey için Cermen kökenli, onun zihinde yansıyanı için Latin asıllı bir sözcük kullanmaktan hoşlanan bir dil anlayışına tamamiyle uyan bir durumdur.

⁵ Burjuva toplumda, her insanın alıcı olarak, ansiklopedik meta bilgisine sahip olduğu yolunda ekonomik bir *fictio juris* [varsayım -ç.] egemendir.

⁶ "Değer, bir şey ile diğer bir şey, bir ürün miktarı ile diğer bir ürün miktarı arasındaki değişim oranından ibarettir." (Le Trosne, "De l'Intérêt Social", Physiocrates[ta] Ed. Daire, Paris 1846, s. 889.)

ise, terimlerde bir çelişki gibi gelir.⁷ Konuyu biraz daha yakından ele alalım.

Belli bir meta, örneğin bir *quarter* buğday, x kadar ayakkabı boyasıyla, y kadar ipekle, ya da z kadar altınla vb., kısacası, çok farklı oranlardaki başka metalarla değişiyor. Bu durumda, buğdayın, bir değil birçok değişim oranı var demektir. Ama, x kadar ayakkabı boyası, y kadar ipek ya da z kadar altın vb. hep bir *quarter* buğdayın değişim-değerini temsil ettiklerinden, x kadar ayakkabı boyasının, y kadar ipeğin, z kadar altının vb. değişim-değeri olarak, ya birbirlerinin yerlerini alabilmeleri, ya da birbirlerine eşit olmaları gerekir. Bunun için, birincisi: belli bir metanın geçerli değişim-değerleri eşit bir şeyi ifade eder; ikincisi: değişim-değeri, genellikle yalnızca bir anlatım biçimi, metada bulunan, ama ondan ayırdedilebilen görüngüsel (*phenomenal*) bir biçimdir.

Örneğin, buğday ve demir gibi iki meta alalım. Bunların arasındaki değişim oranı ne olursa olsun, bu daima belli bir miktar buğdayı, bir miktar demire eşit kılan bir denklemle gösterilebilir: Diyelim, 1 *quarter* buğday = x ton demir olsun. Bu denklem bize ne anlatır? Bu denklem, bize, iki farklı şeyde, bir *quarter* buğday ile x ton demirde, her ikisinde de eşit miktarlarda ortak bir şeyin var olduğunu anlatır. Öyleyse bu iki şeyin, ne biri ne de ötekisi olan üçüncü bir şeye eşit olması gerekir. Bunun için de, bunların her birinin, değişim-değeri olarak, bu üçüncü şeye indirgenebilir olması gerekir.

Basit bir geometrik örnek bunu aydınlatacaktır. Çokgenlerin alanlarını hesaplamak ve karşılaştırmak için, bunları üçgenlere ayırırız. Ama üçgenin alanı, onun görünen biçiminden tamamen farklı bir şeyle, yani tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısı ile ifade edilir. Aynı şekilde, metaların değişim-değerlerinin de kendilerinde az ya da çok miktarda bulunan ortak terimlerle ifade edilebilmesi gerekir.

Bu ortak "şey", metaların geometrik, kimyasal ya da başka bir doğal özelliği olamaz. Bu gibi özellikler, ancak onlara bir yararlılık sağladıkları, onları kullanım-değeri haline getirdikleri zaman bizim için önemli olurlar. Ama metaların değişimi, kuşkusuz, kullanım-değerinden tamamen soyutlanarak karakterize edilen bir işittir. Öyleyse, bir kullanım-değeri, ancak yeterli miktarda olmak kaydıyla, bir başka kullanım-değerinden farksızdır. Ya da, yaşlı Barbon'un dediği gibi, "Değerleri eşitse, bir tür eşya hemen hemen

⁷ "Hiçbir şey yaratılışında değere sahip değildir." (N. Barbon, *L.c.*, s. 6.), ya da Butler'in söylediği gibi:

"Bir şeyin değeri
"Getireceği şey kadardır."

başka bir tür eşyadır. Eşit değerdeki şeyler arasında fark ya da ayrılık yoktur. ... Yüz *pound* değerindeki kurşun ya da demir, yüz *pound* değerindeki gümüş ya da altın kadar değerlidir."⁸ Kullanım-değeri olarak metalar, her şeyden önce birbirinden farklı niteliklerdir; ama değişim-değerleri olarak yalnızca farklı miktarlardır ve dolayısıyla zerre kadar kullanım-değeri içermezler.

Demek ki, metaların kullanım-değerini bir yana bırakırsak, geriye ortak tek bir özellikleri, emek ürünleri olmaları özelliği kalır. Ancak, emek ürününün kendisi bile elimizde bir değişikliğe uğramıştır. Emek ürününü, kullanım-değerinden soyutlarsak, aynı zamanda, onu kullanım-değeri yapan maddi öğelerden ve biçimlerden de soyutlamış oluruz; artık o masa, ev, iplik ya da herhangi yararlı bir şey değildir. Maddi bir şey olarak varlığı, yokolmuştur. Ve artık kendisine, bir doğramacının, duvarcının, eğircinin ya da başka türden belirli bir üretici emeğin ürünü olarak bakılamaz. Ürünlerin yararlı nitelikleri ile birlikte, hem bunlarda şekillenmiş çeşit çeşit emeğin yararlı niteliğini, hem de bu emeğin somut biçimlerini yok etmiş oluruz; hepsinde ortak olandan başka bir şey kalmamıştır; hepsi de tek ve aynı tür emeğe, soyut insan emeğine indirgenmiştir.

Şimdi de bu ürünlerin her birinden artakalan şeyi alalım; bu, her birinde, aynı düşsel bir gerçekten, türdeş insan emeğinin salt billurlaşmasından, harcanış biçimi ne olursa olsun, harcanmış emek-gücünden ibarettir. Bütün bu şeyler, şimdi bize şunu anlatıyorlar: Bunların üretimleri sırasında, insan emek-gücü harcanmıştır, ve bunlarda insan emeği cisimleşmiştir. Hepsinde ortak olan bu toplumsal özün kristalleri olarak bakıldığında, bunlar değerdir, — meta değeridir [*Warenwerte*].

Metalar değiştikleri zaman bunların değişim-değerlerinin kendisini, kullanım-değerlerinden tamamen bağımsız bir şey olarak ortaya koyduğunu görmüştük. Ama bunların kullanım-değerini soyutlarsak, geriye yukarıda açıklandığı gibi, değer kalır. Bunun için, metalar değiştiklerinde, kendisini, değişim-değeri olarak ortaya koyan ortak öz, onların değeridir. İncelememiz ilerledikçe, değişim-değerinin, içersinde metaların değerinin kendisini gösterebildiği ya da ifade edilebildiği tek biçim olduğu görülecektir. Bununla birlikte, şimdilik, değer niteliğini onun biçiminden bağımsız olarak ele almak zorundayız.

Bir kullanım-değeri ya da yararlı bir madde, bu nedenle, an-

⁸ "One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction in things of equal value... One hundred pounds' worth of lead or iron, is of as great a value as one hundred pounds' worth of silver and gold." N. Barbon, *l.c.*, s. 53 ve 7.

cak, içersinde soyut insan emeğinin somutlaştığı ya da maddeleştiği için bir değere sahiptir. Peki öyleyse bu değerın büyüklüğü nasıl ölçülecek? Besbelli ki, malın içerdiği, değer yaratıcı özün, yani emeğin niceliğiyle ölçülür. Emeğin niceliği, onun süresiyle ölçülür, ve emek-zamanının ölçütü de hafta, gün ve saat olarak ifade edilir.

Bazıları, bir metanın değeri, onun için harcanan emeğin niceliğiyle belirlendiğine göre, işçi ne kadar tembel ya da beceriksiz olursa, metanın üretimi için o kadar fazla zaman gerekeceğinden, onun metanın o kadar değerli olacağını sanabilirler. Oysa, değerın özünü oluşturan emek, türdeş insan emeğidir, bir biçimli (*uniform*) emek-gücü harcamasıdır. Bir toplumun ürettiği tüm metaların toplam değerinde somutlaşan toplam emek-gücü birçok tek tek birimlerden oluşmakla birlikte, burada, türdeş insan emek-gücü kitlesi olarak kabul edilir. Bu birimlerin her biri, toplumsal ortalama emek-gücü niteliğini taşıdıkları ve bu nitelikleri ile etkili oldukları sürece, birbirlerinin aynıdır; yani bir metanın üretimi için ortalama olarak gerekli ya da toplumsal olarak gerekli zamandan daha fazlasına gereksinme göstermedikleri sürece, biri diğerinin aynıdır. Toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, bir malı, normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gerekli zamandır. İngiltere'de buharla işleyen dokuma tezgahlarının kullanılmaya başlanmasından sonra, belirli bir miktar ipliği kumaş haline getirmek için gerekli emek-zamanı belki de yarıya inmişti. Oysa el tezgahında çalışan dokumacılar, aynı işi yapmak için öncekiyle aynı emek-zamanına gereksinim duymuşlardır; ama bu değişiklikten sonra, emeklerinin bir saatlik ürünü yalnızca yarım saatlik toplumsal emeği temsil etmiş ve bunun sonucu olarak da eski değerinin yarısına düşmüştür.

Öyleyse görüyoruz ki, herhangi bir malın değerinin büyüklüğünü, toplumsal olarak gerekli-emek miktarı ya da onun elde edilmesi için toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı belirler.⁹ Buna bağlı olarak tek tek her meta kendi türünün ortalama örneği olarak kabul edilmelidir.¹⁰ Bunun için, eşit nicelikte emek içeren ya

⁹ "The value of them (the necessaries of life) when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them." "Yaşamak için gerekli şeylerin değeri, birbirleriyle değiştikleri zaman, bunların üretimleri için zorunlu ve normal sayılan emeğin niceliğine bağlıdır." (*Some Thoughts on the Interest of Money in General, and Particularly in the Public Funds etc.*, London, s. 36, 37.) Geçen yüzyılda yazılan ve yazarı belli olmayan bu dikkat çekici yapıtın baskı tarihi de bulunmuyor. Bununla birlikte, içeriğine bakılırsa, George II zamanında, aşağı yukarı 1739 ya da 1740 yıllarında yayımlandığı anlaşılıyor.

¹⁰ "Aynı türden bütün ürünler, gerçekte, fiyatın genel olarak belirlenmesine ve özel koşullara bakılmaksızın belirlenen tek bir kitle oluştururlar." (*Le Trosne, l.c.*, s. 893.)

da aynı sürede üretilebilen metaların değerleri, aynıdır. Bir metanın değeri ile başka bir metanın değeri arasındaki ilişki, birincisinin üretimi için gerekli emek-zamanı ile ikincisinin üretimi için gerekli emek-zamanı arasındaki ilişki gibidir. "Değer olarak, bütün metalar, donmuş emek-zamanının belirli kitlelerinden başka bir şey değildir."¹¹

Bu nedenle, bir metanın üretimi için gerekli olan emek-zamanı sabit tutulursa, o metanın değeri de sabit kalır. Ama, emek-zamanı, emeğin üretkenliğinde olan her değişimle birlikte değişir. Bu üretkenlik çeşitli koşullar tarafından belirlenir; öteki şeyler yanında, işçilerin ortalama beceri düzeyi, bilimin durumu ve onun pratikte uygulanma derecesi, üretimin toplumsal örgütlenmesi, üretim araçlarının boyutları ve etkililiği ve fiziksel koşullar sayılabilir. Örneğin uygun mevsimlerde aynı emek miktarı 8 kile buğdayda maddeleştiği halde, uygun gitmeyen mevsimlerde yalnızca dört kilede maddeleşir. Aynı emek, zengin madenden, zengin olmayan madene göre, daha çok maden cevheri çıkartır. Elmas yeryüzünde az raslanan bir şeydir, bu yüzden bulunup çıkartılması ortalama olarak çok emek-zamanına malolur. Öyle ki, küçük bir hacmi, çok büyük emek temsil eder. Jacob, altın acaba hiç tam değerini bulmuş mudur diye kuşku duyar. Bu sözler elmas için daha da geçerlidir. Eschwege'ye göre, Brezilya'nın 1823 yılında sona eren seksen yıllık elmas madeni toplam üretimi, elmas daha çok emeğe malolduğu ve çok daha fazla değeri temsil ettiği halde, aynı ülkenin bir buçuk yıllık ortalama şeker ve kahve ürününün fiyatına ulaşamamıştır. Daha zengin madenlerde, aynı nicelikteki emek, daha çok elmasa maddeleşebilir ve elmasın değeri düşebilir. Eğer biz, az emek harcayarak, kömürü elmasa dönüştürmeyi başarabilseydik, elmasın değeri, tuğlanın değerinin altına düşebilirdi. Genel olarak, emeğin üretkenliği ne kadar büyük olursa, bir malın üretimi için gerekli emek-zamanı o kadar kısa, o malda billurlaşan emek miktarı o kadar az, ve değeri de o kadar küçük olur; tersine, emeğin üretkenliği ne kadar azsa, bir malın üretimi için gerekli olan emek-zamanı o kadar çok, malın değeri o kadar büyük olur. Bu nedenle, bir metanın değeri, o metada maddeleşmiş emeğin miktarı ile doğru orantılı, üretkenliği ile ters orantılı olarak değişir.

Bir şey, değere sahip olmadan da bir kullanım-değerine sahip olabilir. Bu, o şeyin insana yararlılığı emeğe bağlı olmadığı zaman sözkonusudur. Hava, işlenmemiş toprak, doğal çayrlar ve otlaklar vb. böyledir. Bir şey, meta olmadan da, yararlı ve insan emeği ürünü olabilir. Gereksinmelerini kendi emeğinin ürünü ile doğrudan

¹¹ K. Marx, l.c., s. 6. [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 44.]

doğruya karşılayan kimse, gerçekte, kullanım-değeri yaratır, ama meta yaratmamıştır. Meta üretmek için, o kimsenin yalnızca kullanım-değerleri değil, başkaları için kullanım-değerleri, toplumsal kullanım-değerleri üretmesi gerekir. (Ve salt başkası için üretmesi de yetmez. Ortaçağ köylüsü, feodal bey için ürün-rant-tahıl, papaz için öşür-tahıl üretti. Ama, ne bu ürün-rant-tahıl, ne de öşür-tahıl, bir başkası için üretilmiş olmaları gerçeğine karşın, meta haline gelmişlerdi. Bir ürünün meta olabilmesi için, kullanım-değeri olacağı başka bir kimseye, değişim yoluyla devredilmesi gerekir.)^{11a} Ensonu, hiçbir nesne, yararlı bir şey değilse, değere sahip olamaz. Eğer o şey yararsız ise, onda bulunan emek de yararsızdır; bu emek, emek sayılmaz ve bu yüzden değer yaratmaz.

İKİNCİ KESİM. — METADA SOMUTLAŞAN EMEĞİN İKİ YÖNLÜ NİTELİĞİ

İlk bakışta, bir meta, kendini, bize, iki şeyin karmaşığı olarak göstermişti: kullanım-değeri ve değişim-değeri. Daha sonra, emeğin de iki yönlü niteliği olduğunu gördük; çünkü, değerde ifadesini bulduğuna göre, emek de, kullanım-değerlerinin bir yaratıcısı olarak taşıdığı aynı niteliklere sahip değildir. Metalarda bulunan emeğin bu ikili niteliğine ilkönce işaret eden ve eleştirici bir yaklaşımla inceleyen ben oldum.¹² Bu nokta, ekonomi politiğin berrak bir şekilde anlaşılmasında eksen olduğu için, daha fazla ayrıntılara inmek zorundayız.

Bir ceket ile 10 yarda keten bezi gibi iki meta alalım; bunlardan birincisinin değeri, ikincisinin değerinin iki katı olsun; yani 10 yarda keten bezi = W ise, ceket = 2W'dir.

Ceket, belli bir gereksinmeyi karşılayan bir kullanım-değeridir. Onun varlığı, özel bir üretici etkinlik türünün sonucudur; bu etkinliğin niteliği, amacı, çalışma biçimi, malzemesi, araçları ve vardığı sonuçla belirlenir. Yararlılığı ürünün kullanılarak değerlendirilmesi ile ya da bu ürünün kullanım-değeri haline gelmesiyle kendisini gösteren emeğe, biz, yararlı emek diyoruz. Bu açıdan bakılınca, biz, emeğin yalnızca yararlı işlevini gözönünde bulunduruyoruz.

Ceket ile keten bezi, nitelik bakımından farklı iki kullanım-değeri olduğu gibi, bunları üreten emeğin iki biçimi de, terzilik ve dokumacılık, farklıdır. Bu iki nesne nitelik bakımından farklı ol-

^{11a} [4. Almanca baskıya not: Bu parantez içindeki metni eklememin nedeni, çoğu zaman üretici tarafından tüketilmeyen her ürünü, Marx'ın meta saydığı gibi bir yanlış anlayışa düşülmesindedir. —F. E.]

¹² Zur Kritik..., s. 12, 13 ve passim. [Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, s. 41 vd..]

masalardı, farklı türden emeklerin ürünü olmasalardı, birbirleriyle metaların ilişkisi içinde karşı karşıya gelmezlerdi. Ceket ceket ile değişilmez; bir kullanım-değeri, aynı cinsten başka bir kullanım-değeri ile değişilmez.

Tüm farklı kullanım-değerlerinin her çeşidine, eşit farklılıkta yararlı emek tekabül eder ve bunlar, toplumsal işbölümünde ait oldukları sıraya, cinse ve türe göre sınıflandırılırlar. Emegin bu işbölümü, metaların üretimi için zorunlu bir koşuldur, ama tersi doğru değildir, yani metaların üretimi, işbölümü için zorunlu koşul değildir. İlkel Hint topluluklarında, meta üretimi olmaksızın toplumsal işbölümü vardır. Ya da daha yakınımızdan bir örnek vermek gerekirse, her fabrikada emek (iş), bir sisteme göre bölünmüştür, ama bu bölünme, işçilerin, kendi yaptıkları ürünlerin birbirleri arasında karşılıklı değişimi işlemine yolaçmamıştır. Böyle ürünler, ancak, her biri birbirinden bağımsız olarak oluşan ve bireylerin kişisel emegine dayanan farklı türdeki emeklerin bir sonucu olarak metalar haline gelebilirler.

Öyleyse özetlersek: Her metanın kullanım-değerinde bulunan yararlı emek, yani belirli bir türde ve belli bir amaca yönelmiş üretken etkinlik vardır. İşlerinde somutlaşan yararlı emek, her birinde nitel olarak farklı olmadığı sürece, kullanım-değerleri, birbirlerinin karşısında meta olarak duramazlar. Ürünleri genel olarak meta biçimini alan bir toplulukta, yani bir meta üreticileri topluluğunda, her biri kendi hesabına çalışan tek tek üreticilerin bağımsız olarak yürüttükleri yararlı emekler arasındaki bu nitelik farkı, karmaşık bir sistem, bir toplumsal işbölümü oluşturacak biçimde gelişir.

Ne var ki, örneğimizdeki ceketi ister terzi giysin isterse müşterisi, her iki durumda da, ceket bir kullanım-değeri olarak iş görür. Ayrıca terziliğin, özel bir meslek, toplumsal işbölümünün bağımsız bir kolu haline gelmesiyle de, ceket ile onu meydana getiren emek arasındaki ilişki değişmiş olmaz. Giyinme gereksinmesi insanoğlunu zorladığından beri, insanoğlu, binlerce yıl, tek bir kişi bile terzi haline gelmeden, giyeceğini yapmıştır. Ancak, ceket ile keten bezi, doğanın kendiliğinden üretmediği maddi servetin bütün öteki unsurları gibi, varlıklarını, daima belirli bir amaçla yerine getirilen bir özel üretken etkinliğe, belli doğa vergisi malzemelerin, belli gereksinmeler için kullanılması etkinliğine borçlu olmalıdır. Bunun için, kullanım-değerinin yaratıcısı olarak emek, yararlı emektir, bütün toplum biçimlerinden bağımsız olarak, insanoğlunun varlığı için zorunlu bir koşuldur; bu ezeli ve ebedi doğal zorunluluk olmaksızın insan ile doğa arasında madde alışverişi, ve dolayısıyla

da yaşam olamazdı.

Kullanım-değerleri, ceket, keten bezi vb., yani metaların madde olarak varlıkları, iki ögenin birleşmesinden oluşur: madde ve emek. Bunlar üzerinde harcanan yararlı emeği kaldırırsak, geriye, insanın yardımı olmaksızın doğa tarafından konmuş olan maddi tortu kahr. İnsan, ancak tıpkı doğanın yaptığı gibi iş görür, yani maddenin biçimini değiştirir.¹³ Ne var ki, bu biçim değiştirme işinde doğal güçler kendisine durmadan yardım eder. Öyleyse görüyoruz ki, emek, maddi servetin, ürettiği kullanım-değerlerinin tek kaynağı değildir. William Petty'nin dediği gibi, maddi servetin babası emek, anası da topraktır.

Kullanım-değeri olarak ele alınan metaldan, şimdi de metaların değerine geçelim.

Varsayımımıza göre, ceket, keten bezinin iki katı değere sahiptir. Ama bu, şimdilik bizi ilgilendirmeyen yalnızca bir nicel farklılıktır. Ancak şu kadarını akılda tutuyoruz ki, eğer bir ceketin değeri 10 yarda keten bezinin iki katı ise, 20 yarda keten bezi, bir ceket ile aynı değerde olur. Değer olarak ceket ile keten bezi, aynı özün şeyleridir, temelde özdeş emeğin nesnel ifadeleridir. Ama terzilik ile dokumacılık, nitelik yönünden farklı emek türleridir. Bununla birlikte, öyle toplum durumları vardır ki, aynı kişi, terzilik ve dokumacılığı aynı zamanda sırayla yürütür; bu gibi durumlarda, bu iki tür emek biçimi, aynı bireyin çalışmasının salt iki değişik biçimidir ve farklı kişilerin özel ve belirlenmiş uğraşları değildir; terzimizin bir gün ceket, ertesi gün pantolon dikmesi, aynı kişinin, yalnızca emeğindeki bir değişmeyi göstermesi gibidir. Ayrıca, kapitalist toplumumuzda, belli miktarda bir insan emeğinin değişen talebe göre, bir zaman terzilik, başka bir zaman da dokumacılık biçiminde kullanıldığı daha göze çarpar. Emeğin bu biçim değişmesi, sürtünmesiz olmayabilir, ama olmak zorundadır.

Üretici etkinlik, aldığı özel biçimi, yani emeğin yararlı niteliğini bir yana korsak, insan emek-gücünün harcanmasından başka bir şey değildir. Terzilik ve dokumacılık, nitelik bakımından farklı üretici etkinlikler olmakla birlikte, her ikisi de, insan beyninin, si-

¹³ "İster insan elinin, ister genel fizik yasalarının eseri olsunlar, evrendeki bütün olgular, aslında yeniden yaratılmış şeyler değil, yalnızca maddenin biçim değiş-tirmesidir. İnsan aklının, yeniden-üretim üzerinde düşünürken ve tahlilde bulunurken, daima karşılaştığı iki öge, birleştirme ve ayırmadır; aslında bu, toprağın, havanın ve suyun, buğday tanesine dönüşmesi, insan eliyle bir böceğe ipek yaptırılması, ya da devamlı çalışan bir saat yapmak üzere birkaç madeni parçaya biçim verilmesi gibi değer" (Verri, burada, fizyokratlara karşı giriştiği polemikte ne tür değerden sö-zettiğini kendisi de iyice bilmemekle birlikte *kullanım-değerini* kasteder) "ve zenginliğin yeniden üretimidir." (Pietro Verri, *Meditazion sulla Economia Politica*, —il-kin 1771'de basılmıştır—, Custodi'nin İtalyan İktisatçıları baskısında, Parte Moder-na, t. XV, s. 21, 22.)

nirlerinin ve kaslarının üretici harcamasıdır ve bu anlamda, bunlar, insan emeği olarak aynıdır. Bunlar, insan emek-gücünün farklı harcanma biçiminden başka bir şey değildir. Kuşkusuz, bütün değişiklikler içinde aynı kalan bu emek-gücünün, biçimlerin çeşitliliği içinde harcanmadan önce, belli bir gelişme düzeyine ulaşması gerekir. Ama bir metanın değeri, soyut insan emeğini, genel olarak insan emeğinin harcanmasını temsil eder. Tıpkı toplumda sıradan bir insan iken önemsiz bir rol oynadığı halde, bir general ya da bir banker olarak büyük bir rol oynaması gibi,¹⁴ salt insan emeğinin rolü de buna benzer. Yalın emek-gücünün harcanmasıdır, yani, ortalama olarak, özel bir gelişme sözkonusu olmaksızın sıradan her insanın organizmasında mevcut olan emek-gücünün harcanmasıdır. Ortalama yalın emeğin, çeşitli ülkelerde ve değişik zamanlarda niteliğinin değiştiği doğrudur, ama belli bir toplumda o da belirlidir. Vasıflı emek, yalnızca yoğunlaştırılmış yalın emek, ya da daha doğrusu, çoğaltılmış yalın emek demektir; belli miktarda vasıflı emek, daha çok miktarda yalın emeğe eşit olarak kabul edilir. Deneyim bu indirgenmenin sürekli olarak yapıldığını göstermektedir. Bir meta, en vasıflı bir emeğin ürünü olabilir, ama değeri, vasıfsız yalın emeğin ürünü ile eşitlenirse, bu, yalnızca yalın emeğin belirli bir miktarını temsil eder.¹⁵ Onların ölçü birimleri olarak, farklı emek türlerinin, vasıfsız emeğe indirgenmesindeki farklı oranlar, üreticilerin gerisinde devam edip giden bir toplumsal süreç tarafından ortaya konur ve dolayısıyla, bunlar gelenek ve alışkanlıklar tarafından saptanmış gibi görünür. İşimizi basitleştirmek için, bundan böyle emeğin her türünü, vasıfsız emek, yalın emek olarak kabul edeceğiz; böylece, devamlı indirgeme yapmak zahmetinden kurtulmuş olacağız.

Ceket ile keten bezini değer olarak ele aldığımız zaman bunları farklı kullanım-değerlerinden soyutladığımız gibi, bu değerlerin temsil ettiği emek için de aynı şeyi yapıyoruz: Onun yararlı biçimleri arasındaki, dokumacılık ve terzilik arasındaki farkı dikkate almıyoruz. Kullanım-değeri olarak ceket ve keten bezi, özel üretici etkinliklerin kumaş ve iplik ile birleşmesidir, oysa ceket ile keten bezi, değer olarak, birbirlerinden ayrılmamış emeğin salt türdeş donmuş halidir ve bu değerlerde somutlaşmış olan emek, kumaş ve iplik ile ilişkili üretici etkinlikler açısından değil, yalnızca insan emek-gücünün harcanması olarak hesaba katılırlar. Terzilik ve do-

¹⁴ Karş: Hegel, *Philosophie des Rechts*, Berlin 1840, s. 250, § 190.

¹⁵ Okur, burada, işçinin belirli bir emek-zamanı için aldığı ücretin ya da değerinin değil, bu emek-zamanının somutlaştığı metanın değerinin sözkonusu edildiğine dikkat etmelidir. Ücret, bir kategori olarak, incelememizin bu aşamasında henüz mevcut değildir.

kumacılık, ceket ve keten bezinin kullanım-değerlerinin yaratılmasında, yalnız bu iki emek türü farklı nitelikte oldukları için zorunlu etkenlerdir; ama bunlar kendi özel niteliklerinden soyutlandığı ve her ikisinin de aynı nitelikte insan emeğine sahip olduğu gözönüne alınır, bu iki emek türü, terzilik ve dokumacılık, aynı malların değerlerinin özünü oluştururlar.

Ancak, ceket ile keten bezi, yalnızca değerler değil, belirli büyüklükte değerlerdir, ve bizim varsayımımıza göre, ceket, on yardalık keten bezinin iki katı değerindedir. Peki ama, değerleri arasındaki bu fark nereden geliyor? Bu fark, keten bezinin içerdiği emeğin, ceketin içerdiği emeğin ancak yarısı kadar olmasından, ve dolayısıyla ikincinin üretimi sırasında, birincinin üretimi için gerekli olan zamanın iki katı emek-gücü harcanmasından ileri gelmektedir.

Öyleyse, kullanım-değeri esas alındığında, bir metan içerdiği emek, yalnızca nitel olarak hesaba katılır, değer esas alındığında, yalnızca nicelik hesaba katılır ve ilkönce, yalın ve saf insan emeğine indirgenmesi gerekir. Sözkonusu olan, birincisinde Nasıl ve Ne?, ikincisinde Ne kadar? ve Ne sürede? sorularıdır. Bir metan değerinin büyüklüğü, kendisinde somutlaşan emeği temsil ettiğine göre, belli oranlarda alınan bütün metaların değer olarak eşit olması gerekir.

Bir ceketin yapılması için gerekli her türlü yararlı emeğin üretkenlik gücü aynı kalıyorsa, yapılan ceketlerin değerlerinin toplamı, sayısı ile birlikte artar. Yani bir ceket, x günlük emeği temsil ediyorsa, iki ceket $2x$ günlük emeği temsil eder ve bu böyle devam edip gider. Ama varsayalım ki, bir ceketin üretimi için gerekli emek-zamanı iki katına yükselsin ya da yarıya insin. Birinci durumda bir ceket, daha önceki iki ceket değerinde olur; ikinci durumda ise iki ceket, önceki bir ceket değerinde olur: Oysa her iki durumda da ceket aynı işi görür ve içinde somutlaşan yararlı emek aynı niteliktedir. Ancak, üretimi için harcanan emeğin niceliği değişmiştir.

Kullanım-değerinin niceliğindeki artış, maddi servette bir artış demektir. İki ceketle iki insanı giydirebilirsiniz, bir ceketle ancak bir insanı. Bununla birlikte, maddi servetin niceliğindeki artış, aynı anda onun değer büyüklüğünde bir düşmeye tekabül edebilir. Bu karşıt hareket, kökenini, emeğin iki yönlü niteliğinden alır. Üretici güç, kuşkusuz, yalnızca yararlı, somut emek biçimi ile ilgilidir ve belli bir zaman süresinde üretkenliğine bağımlı olarak herhangi bir özel üretici faaliyetin etkinliğidir. Bu nedenle, yararlı emek, üretkenliğindeki artma ya da eksilmeye orantılı olarak, az

ya da çok, ürünlerin bereket kaynağı olur. Öte yandan, bu üretkenlikteki hiçbir değişme, değerle temsil edilen emeği etkilemez. Üretici güç, emeğin somut yararlı biçimlerinin bir niteliği olduğu için, emeği bu yararlı somut biçimlerden soyutladığımız anda, kuşkusuz, emekle artık bir ilgisi kalmaz. Bununla birlikte, üretici güç değişse bile, eşit zaman dönemleri süresince kullanılan aynı emek, daima eşit miktarlarda değer meydana getirir. Ama eşit zaman dönemleri süresince farklı nicelikte kullanım-değerleri yaratır; üretkenlik gücü arttıkça bu miktar yükselir, azaldıkça düşer. Emeğin verimliliğini ve dolayısıyla da bu emeğin ürettiği kullanım-değerlerinin niceliğini artıran üretken güçte meydana gelen bu aynı değişme, böyle bir değişme, onların üretimi için gerekli toplam emek-zamanını kısaltması koşuluyla, kullanım-değerlerinin bu artan niceliğinin toplam değerini azaltır; ve bunun tersi de doğrudur.

Bir yandan, her türlü emek, fizyolojik anlamda, insan emek-gücü harcanmasıdır; ve bu, özdeş soyut insan emeği özelliğinde oluşu ile, metaların değerini yaratır ve ona biçim verir. Öte yandan, her türlü emek, insan emek-gücünün, özel bir biçimde ve belirli bir amaca dönük olarak harcanmasıdır, ve bu somut yararlı emek özelliği ile, kullanım-değerlerini üretir.¹⁶

¹⁶ Emeğin, her çeşit metanın değerini her zaman ölçmeye ve karşılaştırmaya yarayan yeterli ve gerçek tek ölçü olduğunu tanıtlamak için Adam Smith diyor ki, "Eşit emek miktarlarının, her zaman ve her yerde emekçi için aynı değeri taşıması gerekir. Normal sağlık, güç ve faaliyet halinde, sahip olduğu ortalama beceri derecesi ile, dinlenmesinden, özgürlüğünden ve mutluluğundan daima aynı ölçüde fedakarlık etmek zorundadır." (*Wealth of Nations*, b. I, ch. V, [s. 104-105].) Adam Smith, burada (ama her yerde değil), bir yandan değer, metaların üretimi sırasında harcanan emek miktarı yoluyla saptanmasını, aynı şeyin, emeğin değeri vasıtasıyla saptanmasıyla karıştırıyor ve bunun sonucu olarak da, eşit miktarda emeğin daima aynı değere sahip olması gerektiğini tanıtlamaya çalışıyor. Öte yandan da, bir önsözle, metaların değerinde kendisini ortaya koyan emeği, yalnızca emek-gücünün harcanması olarak kabul ediyor ve bunu, canlıların aynı zamanda normal faaliyetleri olarak değil de, dinlenmekten, özgürlükten ve mutluluktan fedakarlık olarak görüyor. Gözönünde tuttuğu, herhalde modern ücretli işçi oluyor. Adam Smith'in yukarıda, s. 51, dipnot 9'da, sözü edilen eski ve adsız meslektaş, daha yerinde olarak şöyle diyor: "Bir insan, yaşaması için gerekli şeyleri sağlamak için bir haftalığına kendisini bir başkasının hizmetine veriyor ... ve bu adama emeği karşılığı başka bir şey veren kimse, bu şeyin gerçek eşdeğerinin ne olduğunu, bunun kendisine ne kadar emeğe ve zamana mal olduğunu hesaplamak yoluyla ancak doğru bir tahminde bulunabilir; aslında bu, bir kimsenin bir nesne için belirli bir sürede harcadığı emeğin, bir başkasının aynı sürede bir başka şey için harcadığı emekle değişiminden başka bir şey değildir." (*l.c.*, s. 39.) [İngilizcenin, burada sözkonusu edilen emeğin iki farklı yönü için, iki farklı sözcüğe sahip olmak gibi bir üstünlüğü var. Kullanım-değeri yaratan ve nitel olarak dikkate alınan, *Labour* ["emek"] değil, *Work* tür ["iş"]; oysa değer yaratan ve nicel olarak dikkate alınan, *Work* ["iş"] değil, *Labour* ["emek"]. -F. E.]

ÜÇÜNCÜ KESİM. — DEĞERİN BİÇİMİ YA DA
DEĞİŞİM-DEĞERİ

Metalar, dünyaya, kullanım-değerleri ya da demir, keten bezi, buğday vb. gibi ticari mallar olarak gelirler. Bu, onların, sade, yalın, maddi biçimidir. Bununla birlikte, bunlar, yalnızca iki yanlı bir şey oldukları, hem yararlılığın nesnelere ve hem de değer taşıyıcıları oldukları için metadurlar. Birisi fiziksel ya da doğal biçim, birisi de değer-biçim olmak üzere, iki biçime sahip oldukları sürece, ancak meta olarak görünürler, ya da meta biçimine bürünürler.

Metaların değerinin gerçek varlığı, "onu nerede ele geçireceğimizi bilmememiz" yönünden Gönüllü Yosmadan [*Dame Quickly*]* ayrılır. Metaların değeri, onların özlerinin kaba maddiliğinin tam karşısıdır, maddenin bir atomu bile bileşimine girmez. Bir meta kendi başına elimize alıp istediğimiz gibi evirip çevirelim, değer bir nesnesi olarak kaldığına göre, kavranılması olanaksız gibi görünür. Ama bir de, metaların değerinin salt toplumsal bir gerçeğe sahip olduğunu aklımızdan çıkartmaz ve bu gerçekliği, yalnızca, özdeş bir toplumsal özü, yani insan emeğini ifade ettiği ya da taşıdığı sürece kazandığını gözönünde bulundurursak, değer, ancak, meta meta ile toplumsal ilişki içerisinde kendini gösterebileceği sonucuna kolayca ulaşmış oluruz. Gerçekte biz, metaların ardında gizlenmiş değere ulaşmak için, metaların değişim-değerlerinden ya da değişim ilişkilerinden hareket etmiştik. Şimdi yeniden, değer bize ilk kez yüzünü gösterdiği bu biçime dönmemiz gerekiyor.

Başka bir şey bilmeseydi bile, herkes, metaların, hepsinde ortak olan bir değer biçimine sahip olduğunu, ve bunun, kullanım-değerlerinin çeşitli maddi biçimleri ile tam bir karşılık gösterdiğini bilir. Bunların para-biçimini kastediyorum.

Burada, bize, *burjuva* iktisadın bugüne kadar elini bile sürmediği bir görev, para-biçiminin doğuşunun kaynağını, metaların değer-ilişkisi içindeki değeri belirten ifadesinin gelişmesinin kaynağını, en yalın ve hemen hemen farkedilemeyecek biçiminden, gözkaşırtıcı para-biçimine gelinceye kadar incelemek görevi bize düşüyor. Bunu yaparken, aynı zamanda, paranın ne olduğu bilmeseydi de çözeceğiz.

En basit değer-ilişkisinin, bir meta, başka türden bir meta ile olan ilişkisi olduğu besbellidir. Bunun için, iki meta değerleri arasındaki ilişki, bize, tek bir meta değerinin en basit ifadesini sağlar.

* Shakespeare, *Henry IV*, Part I, Act 3, Scene 3. —Ed.

A. DEĞERİN BASİT YA DA RASLANSAL BİÇİMİ

x kadar A metai = y kadar B metai, ya da x kadar A metai, y kadar B metai değerindedir.

20 yarda keten bezi = 1 ceket, ya da 20 yarda keten bezi, 1 ceket değerindedir.

1. Değer İfadesinin İki Kutbu: Nispi Biçim ve Eşdeğer Biçim

Değer biçiminin bütün sırrı, bu basit biçimde gizlidir. Bu nedenle, bunun tahlili oldukça güçtür.

Burada iki farklı türden metain (örneğimizde keten bezi ile ceket), iki değişik rol oynadıkları açıktır. Keten bezinin değeri ceket ile ifade edilir; ceket bu değer in ifade edildiği araç hizmetini görür. Birincisi aktif, ikincisi pasif bir rol oynar. Keten bezinin değeri, nispi değer olarak ifade edilir, ya da nispi biçimiyle ortaya çıkar. Ceket eşdeğer görevindedir, ya da eşdeğer biçimiyle görünür.

Nispi biçim ile eşdeğer biçim, değer ifadesinin, birbiriyle sıkı sıkıya bağlı, karşılıklı birbirine bağımlı ve ayrılmaz iki ögesidir; ama aynı zamanda da, her biri ötekisini dışlayan karşıt uçlardır, yani aynı ifadenin kutuplarıdır. Bunlar, bu ifade yoluyla ilişki içine giren iki farklı metaya aittirler. Keten bezinin değerini keten bezi olarak ifade etmek olanaksızdır. 20 yarda keten bezi = 20 yarda keten bezi, değer in ifadesi değildir. Tersine, böyle bir denklem, sadece 20 yarda keten bezinin, 20 yarda keten bezinden başka bir şey olmadığını, kullanım-değeri olan keten bezinin belirli bir niceliği olduğunu ifade etmekten öte bir anlam taşımaz. Bunun için, keten bezinin değeri ancak nispi olarak, yani başka bir meta ile oranlanarak ölçülebilir. Keten bezinin değerinin nispi biçimi, bu yüzden, eşdeğer bir biçimde başka herhangi bir metain varlığını —burada ceket— öngörür. Öte yandan, eşdeğer olarak düşünülen meta, aynı zamanda, nispi biçimini alamaz. Bu ikinci meta, değeri ifade edilen meta değildir. Onun görevi, yalnızca birinci metain değerinin ifade edildiği araç olarak hizmet etmektir.

Kuşkusuz, 20 yarda keten bezi = 1 ceket, ya da 20 yarda keten bezi, 1 ceket değerindedir ifadeleri, karşıt bağıntıyı da gösterir: 1 ceket = 20 yarda keten bezi, ya da 1 ceket, 20 yarda keten bezi değerindedir. Ama bu durumda, ceketin değerini nispi olarak ifade etmek için denklemi tersine çevirmem gerekir; ve bunu yaptığım anda keten bezi, ceket yerine eşdeğer haline gelir. Bu nedenle, tek

bir meta, değerin aynı ifadesi içinde her iki biçimi aynı anda alamaz. Bu biçimlerin karşıt kutuplar olması nedeniyle, daima birbirlerini dıştalarlar.

Bu durumda, bir metanın nispi biçimine mi, yoksa onun karşıt eşdeğer biçimine mi bürüneceği, tamamen bu metanın değer ifadesindeki raslansal durumuna bağlıdır; yani değeri ifade olunan meta oluşuna, ya da içersinde değerin ifade edildiği meta oluşuna bağlıdır.

2. Değerin Nispi Biçimi

(a) Bu Biçimin Niteliği ve Anlamı

İki metanın değer-ilişkisi içinde saklı bulunan bir metanın değerinin basit ifadesini bulabilmek için, ilkin bu ilişkiyi, nicel yönden tümüyle farklı bir biçimde ele almak zorundayız. Genellikle tutulan yol bunun tersidir ve değer-ilişkisinde, birbirine eşit olarak kabul edilen iki farklı türden metanın belirli nicelikleri arasındaki orandan başka bir şey dikkate alınmamıştır. Şeylerin farklı büyüklükleri, ancak bunların büyüklükleri aynı birim ile ifade edildiklerinde, birbirleriyle nicel olarak karşılaştırılabileceği unutulmamalıdır. Yalnızca böyle bir birimle ifade edildikleri zaman, onlar, aynı ad altında toplanırlar ve bu yüzden kıyaslanabilirler.¹⁷

İster 20 yarda keten bezi = 1 ceket ya da = 20 ceket ya da = x ceket olsun, yani ister belli bir miktar keten bezi, birkaç ya da pek çok ceket değerinde olsun, bu ifadelerin hepsi, keten bezi ile ceketlerin, değer büyüklükleri olarak, aynı birimin ifadeleri, aynı türden şeyler oldukları anlamına gelir. Keten bezi = ceket, denklemin temelidir.

Ancak, nitelikleri böyle eşit varsayılan iki meta, aynı rolü oynamazlar. Burada ifade edilmiş olan, yalnız keten bezinin değeridir. Ama nasıl? Eşdeğer olarak, kendisi ile değişilebilir bir şey olarak ceket, esas alınmıştır. Bu ilişkide ceket, değerin varoluş biçimi içersinde somutlaşan değer, ancak böylece keten bezi ile aynı olur. Öte yandan, keten bezinin kendi değeri ön plana çıkar, bağımsız bir ifade kazanır; artık o, eşit değerde bir nesne olarak, ceketle karşılaştırılabilecek ya da onunla değiştirilebilecek bir varlıktır.

¹⁷ Aralarında S. Bailey de olmak üzere, değer biçiminin tahliili ile uğraşan bir avuç iktisatçı hiçbir sonuca ulaşamamışlardır. Bunun ilk nedeni, değerin biçimi ile değeri birbiriyle karşılaştırmaları, ikincisi, deneyimli burjuvazinin kaba etkisi altında bütün dikkatlerini sorunun nicel yönünde toplamış olmalarıdır. "Nicelik üzerindeki egemenlik ... değeri oluşturur." (S. Bailey, *Money and its Vicissitudes*, London 1837, s. 11.)

Kimyadan bir örnek alırsak, bütirik asit, propil formattan öz olarak farklıdır. Ama her ikisi de, aynı kimyasal maddelerden, karbondan (C), hidrojen (H) ve oksijenden (O) yapılmıştır, ve üstelik oranları da aynıdır: yani $C_4H_8O_2$. Şimdi eğer biz bütirik asidi, propil formata eşitlersek, önce propil format, bu ilişkide, yalnızca $C_4H_8O_2$ 'nin bir varoluş biçimi olacaktır; sonra da biz, bütirik asidin de $C_4H_8O_2$ 'den oluştuğunu söylemiş olacağız. Demek oluyor ki, iki öz, böylece eşitlenerek, farklı fiziksel biçimleri bir yana bırakılarak kimyasal bileşimleri ifade edebiliyor.

Eğer biz, değer olarak metaların, yalnızca donmuş insan emeği olduğunu söylersek, bunları, tahlilimizle soyutlaştırılmış bir şeye, değere indirgediğimiz doğrudur; ancak biz, bu değere, kendi fiziksel biçimi dışında bir biçim vermiş olmuyoruz. Bir meta başka bir meta ile değer-ilişkisinde durum böyle değildir. Burada bir tane, diğerine olan ilişkisi yönünden, değer niteliği içinde ön plandadır.

Ceket ile keten bezini eşdeğer hale getirmekle, birincide somutlaşan emeği, ikincide somutlaşan emek ile eşitlemiş oluyoruz. Burada, ceket yapan terziliğin, keten bezini yapan dokumacılıktan farklı türden somut bir emek olduğu gerçektir. Ama terzilik, dokumacıya eşitlenmekle, her iki tür emekte de gerçekten eşit olan bir şeye, ortak nitelikteki insan emeğine indirgenmiş oluyor. Öyleyse bu dolaylı yoldan, dokumacılığın da, değer dokuduğu sürece, terzilikten farklı bir şey olmadığı ve dolayısıyla soyut insan emeği olduğu ifade edilmiş oluyor. Değer yaratan emeğin özgül niteliğini ortaya koyan, ancak farklı türden metalar arasındaki eşdeğer ifadesidir, ve bunu, farklı türden metalarda somutlaşan çeşitli emekleri, ortak nitelikleri olan soyut insan emeğine fiilen indirgemek suretiyle yapar.¹⁸

Bununla birlikte, keten bezinin değerini oluşturan emeğin özgül niteliğinin ifadesinde başka bir şey daha gereklidir. Akışkan halindeki insan emek-gücü ya da insan emeği değer yaratır, ama kendisi değer değildir. Ancak, bir nesne biçiminde somutlaştığı zaman, donmuş durumda iken değer halini alır. Keten bezinin değerini, donmuş insan emeği olarak ifade etmek için, bu değer nesnel

¹⁸ William Petty'den sonra, değer niteliğini fark edebilen ilk iktisatçılardan birisi olan ünlü Franklin şöyle diyor: "Ticaret, genel olarak, emeğin emekle değişiminden başka bir şey olmadığı için bütün şeylerin değeri ... çok yerinde olarak emekle ölçülür." (*The Works of B. Franklin, etc.*, edited by Sparks, Boston 1836, v. II, s. 267.) Franklin, her şeyin değerini emekle ölçerken bilinçsizdir; değişim konusu olan emeğin farklılığından soyutlama yapmakta ve böylece hepsini eşit insan emeğine indirgemektedir. Bunun farkında olmamakla birlikte, gene de bunu söyleyebiliyor. Önce "bir emek"ten söz ediyor, sonra "başka bir emek"ten, ve ensonu başka bir niteleme yapmaksızın, her şeyin değerinin özü olarak "emek" diyor.

bir varlığa sahipmiş gibi, hem keten bezinden farklı maddi bir varlık, hem de bütün keten bezleri ile öteki her türlü metada ortak bir şeymiş gibi ifade edilmelidir. Bu problem artık çözülmüştür.

Değer denkleminde eşdeğer duruma geldiğinde ceket, değeri nedeniyle, nitel olarak keten bezine eşitmiş gibi, sanki aynı cinsten bir şeymiş gibidir. Bu durumda biz, onda yalnızca değeri görürüz, ya da onun elle dokunulur fiziksel biçimi, değeri temsil eder. Oysa ceketin kendisi, metan cisimidir, ceket yalnızca bir kullanım-değeridir. Bu durumla ceket, değer konusunda, elimize geçen herhangi bir keten bezi parçasından fazla bir şey ifade etmez. Bu da gösteriyor ki, keten bezi ile değer-ilişkisi içine konulduğu zaman ceket, bu ilişki dışında olduğu zamankinden çok daha fazla şey ifade ediyor; bu tıpkı, gösterişli üniforması içinde çalın satan bir insanın, sivil elbise içinde olduğundan daha önemli sayılmasına benzer.

Ceketin üretimi sırasında, insan emek-gücü, terzilik biçiminde fiilen harcanmak zorundadır. Öyleyse insan emeği, onda birikmiştir. Bu bakımdan, ceket, değer taşıyıcısıdır, ama lime lime olana kadar giyildiği halde bu gerçeği açığa vurmaz. Oysa, değer denkleminde, keten bezinin eşdeğeri olarak, yalnız bu yönüyle vardır, somutlaşmış değer, değer olan bir cisim olarak hesaba katılır. A'nın, örneğin B için, "saygıdeğer efendimiz" olabilmesi, B'nin gözünde A'nın fiziksel biçimine girmesi gerekir; üstelik, halkın her yeni babası ile birlikte, yüzünü, saçlarını ve daha pek çok şeyi de hemen değiştirmesi gerekir.

Demek oluyor ki, ceketin keten bezine eşdeğer olduğu değer denkleminde, ceket, değer-biçimi görevini görüyor. Keten bezi metanın değeri, ceket metanın maddi biçimiyle ifade ediliyor; yani birinin değeri, ötekinin kullanım-değeri ile ifade ediliyor. Kullanım-değeri olarak keten bezi, gözle görülür elle tutulur biçimde ceketten farklı bir şeydir; değer olarak ise, ceket ile aynıdır ve bu durumda, ceketin görünümüne sahiptir. Böylece keten bezi, kendi fiziksel biçiminden farklı bir değer-biçimine bürünür. Değeri, ceket ile eşitlenmesiyle ortaya çıkar, ve bu, tıpkı bir hıristiyanın koyun niteliğinin tanrının kuzusuna benzeşmesinde olduğu gibidir.

Görüyoruz ki, metaların değeri üzerindeki tahlilimizde de ortaya çıktığı gibi, keten bezi de bir başka meta ile, ceket ile arasında bağlantı kurulur kurulmaz aynı şeyi dile getiriyor. Ancak, keten bezi, düşüncelerini, bir tek kendisinin bildiği bir dille, metan diliyle açığa vuruyor. Kendi değerinin, insan emeğinin soyut niteliği içersindeki emeğiyle yaratıldığını bize anlatmak için, ceketin keten bezi değerinde olduğunu, yani değer olduğunu, keten bezinin aynı

emekten oluştuğunu söylüyor. Değer olarak yüce varlığının, kabasaba maddesinden farklı olduğunu bize bildirmek için, değerın ceket görünüşünde olduğunu, ve dolayısıyla keten bezi de değer olduğu sürece, birbirlerine iki bezelye gibi benzediklerini söylüyor. Burada belirtebiliriz ki, metaların İbraniceden başka, şu ya da bu derecede doğru daha birçok dili vardır. Örneğin, Almanca değerinde olma anlamına gelen "Wertsein" sözcüğü, Latin kökenli *valere, valer, valoir* fiillerinden, yani B metaı A metama eşitlenirken, A'nın değerinin kendi ifade tarzından daha az çarpıcı bir anlatım tarzına sahiptir. *Paris vaut bien une messe!**

Bunun için, denklemimizde ifade edilen değer-ilişkisi aracılığıyla B metanın maddi biçimi, A metanın değer-biçimi haline geliyor, ya da B metanın maddesi, A metanın değerinin yansıdığı ayna oluyor.¹⁹ A metaı, *in propria personâ*** değer olarak, insan emeğinin meydana geldiği bir madde olarak, kendini B metaı ile ilişki içersine koyarak, A metaı, kullanım-değerini, B'yi, kendi değer ifadesinin maddesine dönüştürüyor. Böylece B'nin kullanım-değeri ile ifade edilen A'nın değeri, nispi değer biçimini alıyor.

(b) Nispi Değerin Nicel Belirlenmesi

Değeri ifade edilmek istenen her meta, belli nicelikte yararlı bir nesnedir. 15 kile buğday, 100 libre kahve gibi. Ve herhangi bir metaın belli bir niceliği, belirli nicelikte insan emeği içerir. Değer-biçiminin yalnızca genel olarak değeri değil, aynı zamanda, belirli nicelikte değeri ifade etmesi gerekir. Demek ki, A metaı ile B metaı, keten bezi ile ceket arasındaki değer-ilişkisinde, ceket keten bezine, genel anlamda değer maddesi olarak nitelik bakımından eşitlenmemiş, aynı zamanda belirli miktarda ceket (1 ceket) belirli miktarda (20 yarda) keten bezine eşdeğer yapılmıştır.

20 yarda keten bezi = 1 ceket denklemi, ya da 20 yarda keten bezi bir ceket değerindedir ifadesi, her ikisinin de aynı miktarda değer-özünün (donmuş emeğin) somutlaştığını anlatır; yani iki meta da, aynı miktar emeğe ve aynı nicelikte emek-zamanına malolmuştur. Ancak, 20 yarda keten bezi ya da 1 ceketin üretimi için gerekli emek-zamanı, dokumacılık ya da terziçilikteki üretkenlikte

¹⁹ Bir bakıma bu, insan için de, metalarda olduğu gibidir. İnsanoğlu dünyaya elinde aynayla, ya da "ben benim" diyen Fichte'ci bir filozof olarak gelmediği için, kendisini önce başka insanlarda görür ve tanıır. Peter kendi kimliğini insan olarak, önce benzeri Paul ile kıyaslayarak saptar. Böylece kendi kişiliği içinde durmakta olan Paul, Peter için yalnızca insan türünün bir tipidir.

* Paris bir ayine değer. -ç.

** Bizzat. -ç.

meydana gelen her değişme ile değişecektir. İşte şimdi biz, değerin nispi ifadesinin nicel yanı üzerindeki bu gibi değişikliklerin etkisini gözönüne almak zorundayız.

I. Ceketin değeri sabit kalırken, keten bezinin değeri değişmiş olsun.²⁰ Keten üretimi için gerekli emek-zamanı, diyelim keten yetiştiren toprakta verimsizlik sonucu, iki katına çıkmış olsun, ketenin değeri de iki katı olacaktır. 20 yarda keten bezi = 1 ceket denklemini yerine, 20 yarda keten bezi = 2 ceket denklemini bulacağız, çünkü artık bir ceket, 20 yarda keten bezinde somutlaşan emek-zamanının yalnızca yarısını içerecektir. Öte yandan, diyelim ki, dokuma tezgahlarının gelişmesi sonucu bu emek-zamanı yarı yarıya kısalsın, keten bezinin değeri de yarı yarıya azalacaktır. Böylece, 20 yarda keten bezi = 1/2 ceket [denklemini -ç.] elde edeceğiz. A metanın nispi değeri, yani B metanda ifade edilen değeri, B metanın sabit sayılırsa, A'nın değeri ile doğru orantılı olarak yükselir ve düşer.

II. Ceketin değeri değişirken, keten bezinin değeri sabit kalmış olsun. Bu koşullar altında, örneğin yün üretimindeki verimsizlik nedeniyle, ceket yapımı için gerekli emek-zamanı iki katına çıksın, 20 yarda keten bezi = 1 ceket yerine, 20 yarda keten bezi = 1/2 ceket [denklemini -ç.] yazabileceğiz. Öte yandan, eğer ceketin değeri yarıya düşse, 20 yarda keten bezi = 2 ceket olur. Demek ki, A metanın değeri sabit kalırsa, B metanda ifade edilen nispi değeri, B'nin değeri ile ters orantılı olarak yükselir ve düşer.

I ve II'deki farklı durumları karşılaştırsak, nispi değerin büyüklüğündeki aynı değişmenin, tamamen karşıt nedenlerden ileri gelebileceğini görürüz. Böylece, 20 yarda keten bezi = 1 ceket, ya keten bezinin değerinin iki katına çıkması, ya da ceketin değerinin yarıya inmesi nedeniyle 20 yarda keten bezi = 2 ceket halini alır; ve keten bezinin değerinin yarıya düşmesi ya da ceketin değerinin iki katına çıkması sonucu da, 20 yarda keten bezi = 1/2 ceket olur.

III. Diyelim ki, keten bezi ile ceketin üretimi için gerekli emek-zamanının niceliği, aynı anda, aynı yönde ve aynı oranda değişsin. Bu durumda 20 yarda keten bezi, değerleri ne kadar değişirse değişsin, 1 cekete eşit olmaya devam eder. Bunların değerlerindeki değişiklik değeri, sabit kalan üçüncü bir meta ile karşılaştırıldığı zaman görülür. Bütün metaların değerleri, aynı anda ve aynı oranda yükselse ya da düşse, bunların nispi değerleri değişmeden kalır. Bunlardaki gerçek değer değişmesi, belli bir süre üretilen metaların niceliklerindeki artma ya da azalma ile anlaşılır.

²⁰ Burada değer, daha önceki sayfalarda da arasıra olduğu gibi, nicel olarak belirlenen değer, ya da değer-büyüklüğü anlamında kullanılmıştır.

IV. Keten bezi ile ceketin üretimi için gerekli emek-zamanı ve dolayısıyla bu metaların değerleri, aynı anda, aynı yönde, ama değişik oranlarda, ya da karşıt yönlerde, ya da başka biçimlerde değişebilir. Bütün bu olası farklı değişmelerin, bir metanın nispi değeri üzerindeki etkisi, I., II. ve III. durumların sonuçlarından çıkartılabilir.

Demek ki, değerlerin büyüklüğündeki gerçek değişmeler, ne nispi değer ifadelerinde, ne de nispi değerlerin büyüklüğünü ifade eden denklemlerde tam ve kesin olarak yansır. Bir metanın nispi değeri, değeri sabit kaldığı halde değişebilir. Değeri değişse bile nispi değeri sabit kalabilir; ve ensonu, değerlerin büyüklüğü ile bu değerlerin nispi ifadesinde aynı zamanda ortaya çıkan değişmelerin miktar olarak birbirlerine tekabül etmeleri gerekmez.²¹

3. Değerin Eşdeğer Biçimi

A metanın (keten bezi), farklı türden bir metanın (ceket) kullanım-değeriyle ifade edilirken, aynı zamanda ikinci metaya özgül bir değer-biçimi, yani eşdeğer biçimi verdiğini görmüş bulunuyoruz. Keten bezi metanın bir değere sahip bulunma niteliğini, ceketin kendi maddi biçiminden farklı bir değer-biçimine girmeden, keten bezine eşitlenmesiyle ortaya koyar. Keten bezi, kendisinin bir değer olduğunu, doğrudan doğruya ceket ile değişilebilir olması ile ifade etmiş olur. Bir metanın eşdeğer biçiminde olduğunu söylerken, demek ki, onun diğer metalar ile değişilebilir olduğunu ifade etmiş oluyoruz.

Ceket gibi bir meta, keten bezi gibi başka bir meta için eşdeğer

²¹ Değerin büyüklüğü ile nispi ifadesi arasındaki bu aykırılığı her zamanki kaynakları ile vülger iktisatçılar kendi görüşleri doğrultusunda istismara çalışmışlardır. Örneğin: "A'nın, karşılığında değişildiği B'nin değeri yükseldiği ve aynı zamanda A'ya daha az emek harcanmadığı halde, A'nın değerinin düştüğünü kabul ederseniz, genel değer ilkeniz yere serilmiş olur. ... Eğer o [Ricardo], A'nın değerinin B'ye oranla yükseldiğini, B'nin değerinin A'ya oranla düştüğünü kabul ederse, bir metanın değerinin her zaman kendisinde somutlaşan emekle belirlendiğini öne süren kendi yüce önermesini dayandırdığı temeli yıkılmış olur; çünkü, eğer A'nın maliyetindeki bir değişme, yalnızca değişildiği B ile ilişkisi yönünden kendi değerinde bir değişiklik yapmakla kalmaz. B'nin üretimi için gerekli emek miktarında bir farklılık olmadığı halde, A ile ilişkisi yönünden B'nin değerini de değiştirir. Böylece, bir nesnenin değerinin, ona harcanan emek miktarı ile belirlendiğini öne süren öğretiyi yere serilmekle kalmaz, bir malın maliyetinin onun değerini belirlediğini savunan öğretiyi de yıkılmış olur." (J. Broadhurst, *Political Economy*, London 1842, s. 11 ve 14.)

Bay Broadhurst şöyle de diyebilirdi: $\frac{10}{20}$, $\frac{10}{50}$, $\frac{10}{100}$ vb. kesirlerini ele alalım, 10 sayısı değişmiyor ama nispi büyüklükleri, 20, 50, 100 vb. sayılarına oranla durmadan küçülüyor. Öyleyse, 10 gibi bir tam sayının büyüklüğü, kendisindeki ünitele- rin sayısıyla "belirlenir" diyen büyük ilke de yere serilmiş olur. [Yazar, bu bölümün dördüncü kesiminde s. 80-81, dipnot 2'de [bu baskıda, s. 90, dipnot 33'te] "vülger ekonomi" deyiminden ne anladığını açıklamaktadır. -F. E.]

hizmetini görüyorsa, ve dolayısıyla ceketler, keten bezi ile doğrudan doğruya değişebilir olmak gibi karakteristik bir özellik kazanıyorlar ise, biz, bu iki metanın hangi oranlarda değişebildiğini bilmekten uzağız. Keten bezinin değeri büyüklük olarak verildiğinden, bu oran ceketin değerine bağlıdır. İster ceket eşdeğer, keten bezi nispi değer olsun, ya da keten bezi eşdeğer, ceket nispi değer olsun, ceketin değerinin büyüklüğü, değer-biçiminden bağımsız olarak, üretimi için gerekli emek-zamanı ile belirlenir. Ama ceket, ne zaman ki, değer denkleminde eşdeğer durumuna girerse, kendi değeri nicel bir ifadeye sahip değildir; tersine, ceket metanın, şimdi yalnızca belirli nicelikte bir mal olarak hesaba katılır. Örneğin, 40 yarda keten bezinin değeri nedir? 2 ceket. Burada ceket metanın eşdeğer rolü oynadığı için ve kullanım-değeri ceket, keten bezinin karşısında, değer somutlaşması olarak sayıldığı için, keten bezindeki belirli nicelikteki değeri ifade etmek için belirli sayıda ceket yeter. Demek ki, iki ceket, 40 yarda keten bezinin değer niceliğini ifade edebilir ama, kendi değer niceliğini asla ifade edemez. Bu gerçeği, yani değer denkleminde, herhangi bir malın, herhangi bir kullanım-değerinin basit niceliği olarak eşdeğer sayılar gerçeğini yüzeysel bir gözlemleme, kendisinden önce ve sonra gelenleri olduğu gibi Bailey'i de, değer ifadesini yalnızca nicel bir ilişki gibi görme yanlışlığına götürdü. Oysa, gerçekte, bir meta eşdeğer durumunda ise, değerinin nicel olarak belirlenişi ifade edilmez.

Eşdeğer biçimini incelerken gözümüze ilk çarpan şey şudur: Kullanım-değeri, karşınının, yani değer, kendini belli ediş biçimi, görünürdeki biçimidir.

Metanın maddi biçimi, onun değer-biçimi halini alır. Ama, dikkat edilsin, bu, *quid pro quo*,* bir B metanın yalnızca başka bir A metanın ile bir değer-ilişkisi içersine girmesi halinde ve yalnızca bu ilişkinin sınırları içersinde vardır. Hiçbir meta, kendisi ile eşdeğerlik ilişkisi içine giremeyeceği ve böylece kendi maddi biçimini kendi değerinin ifadesi haline getiremeyeceği için, her metanın eşdeğer olarak başka bir meta seçmesi, ve onun kullanım-değerini, yani maddi biçimini, kendi değer-biçimi olarak kabul etmesi gerekir.

Metalara, maddi özler, kullanım-değerleri olarak uygulayacağımız ölçülerden birisi, bu noktayı aydınlatmaya yarayacaktır. Bir kesmeşeker cisim olduğu için ağırdır, ve bu nedenle bir ağırlığı vardır: ama biz bu ağırlığı ne görebiliriz, ne de ona dokunabiliriz. Sonra, ağırlıkları önceden saptanan çeşitli demir parçaları alalım. Demir, demir olarak bir kesmeşekerden daha fazla ağırlığın görünüş biçimi değildir. Ne var ki, şekerin şu kadar ağırlığı olduğunu

* Bir şeyin, bir başka şeyin yerini tutması. -ç.

ifade etmek için, onunla demir arasında bir ağırlık ilişkisi kurarız. Bu ilişkide demir, ağırlıktan başka hiçbir şey temsil etmeyen bir cisim olarak iş görür. Bu nedenle, belli bir nicelikte demir, şekerin ağırlığının ölçülmesine yarar ve kesmeşeker ile ilişkisinde, ağırlığın somutlaşmasını, ağırlığın ortaya çıkış biçimini temsil eder. Demir, bu rolü ancak bu ilişki içerisinde, ağırlığı belirlenecek olan şekerin ya da herhangi bir cismin demir ile girmiş olduğu ilişki içerisinde oynar. Her ikisi de ağırlık olmasaydı, bu ilişki içine giremezlerdi ve biri ötekinin ağırlık ifadesi olarak işe yarayamazdı. Her ikisini de teraziye koyduğumuz zaman, ağırlık olarak her ikisinin de aynı olduğunu ve bunun için de belirli oranlarda alındıkları zaman, aynı ağırlıkta olduklarını gerçekten görürüz. Nasıl demir maddesi bir ağırlık ölçüsü olarak şekerle ilişkisinde yalnız ağırlığı temsil ederse, bizim değer ifademizde de ceket maddi nesnesi, keten bezi karşısında yalnızca değeri temsil eder.

Ne var ki, benzeşme burada sona erer. Demir, şekerin ağırlık ifadesinde, her iki cisimde de ortak doğal bir özelliği, yani ağırlıklarının temsil eder; ama keten bezinin değer ifadesinde ceket, her ikisi için de doğal olmayan bir özelliği, tamamen toplumsal bir şeyi, yani değerlerini temsil eder.

Bir metan —örneğin keten bezinin— nispi değer-biçimi, bu metan değerini kendi maddesi ve özelliklerinden tamamen farklı bir şey olarak, örneğin ceket gibi bir şey olarak ifade edildiği için, bu ifadenin kendisinin, onun altında yatan toplumsal bir ilişkiyi gösterdiğini görürüz. Eşdeğer biçimde ise tam tersidir. Bu biçimin asıl özü, maddi metan kendisidir —ceketir—, ve bu haliyle değer ifade eder, ve değer-biçimini doğadan almıştır. Kuşkusuz bu, yalnızca ceketin, keten bezi ile eşdeğer durumda bulunduğu değer-ilişkisi var olduğu sürece geçerlidir.²² Bununla birlikte, bir şeyin özellikleri, o şeyin başka şeylerle ilişkilerinin sonucu olmadığına göre, yalnızca kendilerini bu gibi ilişkiler içerisinde belli ettiklerine göre, ceketin aldığı eşdeğer biçim, doğrudan değişilebilir bir şey olma özelliği, doğanın vermiş olduğu ağırlığı olmak ya da bizi ısıtmak kadar bir özelliktir. Bunun için, eşdeğer biçiminin bu karışık niteliği, bu biçim tamamen gelişip para biçiminde onların karşısına çıkana kadar, burjuva ekonomi-politikçilerin dikkatlerinden kaçıyor. Bundan sonra da, altın ve gümüşün gizemli niteliğini, bunların yerine daha az gözükamaştırıcı metalleri koyarak ve, şu ya da bu zamanda eşdeğer rolü oynamış her türlü metan tam bir gönül ra-

²² Hegel'in yansıma-kategorisi dediği bu gibi genel ilişki ifadeleri çok garip bir sınıf oluştururlar. Örneğin, bir adam, yalnızca, başka insanlar ona göre uyruk durumunda oldukları için kraldır. Ötekiler ise, tersine, o, kral olduğu için kendilerini uyruk sayarlar.

hathıyla sayıp dökerek açıklamaya çalışıyorlar. 20 yarda keten bezi = 1 ceket gibi çok basit bir değer ifadesinin, eşdeğer bilmesinin, çözümünü zaten içinde taşıdığını bunlar akıllarının ucuna bile getirmiyorlar.

Eşdeğer ödevini gören metan maddesi, soyut insan emeğinin maddeleşmiş görünüşüdür ve aynı zamanda özgül olarak yararlı somut emeğin ürünüdür. Bu somut emek, bu yüzden, soyut insan emeğinin ifade edilmesi için bir araç oluyor. Eğer, bir yandan, ceket soyut insan emeğinin maddeleşmesinden başka bir şey değilse, öte yandan onda somutlaşan terzilik de, bu soyut emeğin gerçekleşme biçiminden başka bir şey değildir. Keten bezinin değer ifadesinde, terziliğin yararlılığı, elbise yapmasında değil, hemen ilk bakışta değer olduğunu farkettiğimiz bir nesne meydana getirmesinde ve dolayısıyla donmuş bir emek olmakla birlikte, bu emeğin, keten bezinin değerinde gerçekleşen emekten ayırdedilebilir olmasındadır. Değerin böyle bir aynası olma görevini yapabilmesi için, terzilik emeğinin genel olarak insan emeği olma somut niteliğinden başka bir şeyi yansıtmaması gerekir.

Terzilikte olduğu gibi dokumacılıkta da insan emek-gücü harcanmıştır. Bu nedenle her ikisi de, insan emeği olma genel özelliğine sahiptir ve böylece de bazı durumlarda, değer üretilmesinde olduğu gibi yalnız bu yönüyle dikkate alınmalıdır. Bunda gizemli hiçbir yan yoktur. Ama değer ifadesinde durum bütünü farklıdır. Örneğin, dokumacılığın, kendisi dokumacılık olduğu için değil de, insan emeği olma genel özelliği nedeniyle, keten bezinin değerini yaratması olgusu nasıl ifade edilebilir? Dokumacılığın karşısına, onun ürünün eşdeğerini üreten, başka bir özel somut emek biçimini (örneğin terziliği) koymak suretiyle ifade edilir. Tıpkı ceketin maddi biçimi içinde, doğrudan doğruya değer ifadesi halini alması gibi, şimdi de somut emek biçimi terzilik, genel anlamda insan emeğinin düpedüz ve elle dokunulur maddeleşmesidir.

Demek ki, eşdeğer biçimin ikinci özelliği, somut emeğin, kendi karşısının, yani soyut insan emeğinin ortaya çıkış biçimi halini almasıdır.

Ancak, bu somut emek, bizim örneğimizde terzilik, farklılaştırılmamış insan emeğiyle doğrudan tanındığı için herhangi türden bir emekle eşdeğerdir ve bu nedenle keten bezinde somutlaşmış emekle de bir ve aynıdır. Bütün diğer meta üreten emekler gibi bireylerin özel emekleri olmakla birlikte, aynı zamanda doğrudan doğruya toplumsal nitelikte emektir. Öteki metalarla doğrudan değışilebilen bir üründe sonuç vermesinin nedeni budur. Öyleyse, eşdeğer biçimin üçüncü bir özelliği daha ortaya çıkıyor: Bireylerin

özel emekleri, karşıtlarının biçimini, yani doğrudan doğruya toplumsal emeğin biçimini alıyor.

Eşdeğer biçimin son iki özelliği, düşüncede de olsa, toplum, doğa gibi birçok biçimi, ve bunlar arasında değer-biçimini de ilk kez tahlil eden o büyük düşünürüne dönersek, daha anlaşılır hale gelecektir. Aristoteles'i kastediyorum.

İlkin, o, metaların para-biçiminin, yalnızca, değer basit biçiminin daha ileri bir gelişmesi olduğunu, yani bir metam değerinin, gelişigüzel alınan başka bir meta ile ifadesi olduğunu açıkça söylüyor; çünkü,

"5 yatak = 1 ev"
("κλιναι πεντε αντι οικιαζ")

ifadesinin

"5 yatak = şu kadar para"
("κλιναι πεντε αντι ... οσον αι πεντε κλιναι")

ifadesinden ayırdedilemeyeceğini söylüyor.

Aristoteles, ayrıca bu değer ifadesine yolaçan değer-ilişkisinin, evin nitel bakımdan yatağa eşitlenmesini gerektirdiğini, böyle bir eşitleme olmaksızın bu iki farklı şeyin, ölçülebilir nicelikler olarak birbirleriyle karşılaştırılmalarının olanaklı olamayacağını da görüyor. "Eşitlik olmadan değişim, ortak bir ölçü ile ölçülebilme olmadan eşitlik olamaz." ("οὐτ' ἰσοτης μη ουσης συμμετριας") diyor. Ne var ki, Aristoteles bu noktada duruyor, değer-biçiminin tahlilini daha ileri götürmekten vazgeçiyor. "Bununla birlikte, bu kadar farklı şeylerin, aynı ölçü ile ölçülebilir olmaları gerçekte olanaklı değildir." "τι μεν αληθεια αδυνατον" diyor. Yani nitel bakımdan eşit olmaları olanaklı değildir, diyor. Böyle bir eşitleme, eşyanın gerçek niteliğine yabancı bir şeydir ve dolayısıyla, ancak "pratik amaçlar için geçici bir çare" olabilir.*

Aristoteles, böylece, tahlile devam etme yolunu tıkayan şeyin ne olduğunu kendisi söylüyor, onu devamdan alıkoyan şey, değer kavramından yoksunluktur. Bu ortak şey, yatakların değerinin bir evin değeri ile ifade edilmesini sağlayan bu ortak öz nedir? Aristoteles, böyle bir şey gerçekte varolmaz diyor. Ama niçin? Yataklar ile karşılaştırmada ev, onlara eşit bir şeyi temsil ediyor; böylece hem yataklarda hem evde gerçekten eşit olan bir şey temsil edilmiş oluyor. Ve bu — insan emeğidir.

Bununla birlikte, Aristoteles'i metalara değer atfetmenin, aslında, her emeği eşit insan emeği olarak ve bunun sonucu da eşit

* Marx, burada, Aristoteles'in *Ethica Nicomachea* adlı yapıtını anıyor. Bkz: *Aristoteles opera ex recensione Immanuelis Bekkeri*, Bd. 9, Oxonii 1837, s. 99-100. —Ed.

nitelikte emek olarak ifade etmenin bir biçimi olduğunu farketmekten alıkoyan önemli bir gerçek vardı. Bunun doğal temeli, Yunan toplumu kölelik üzerine kurulduğu için, insanların ve onların emek-güçlerinin eşitsizliğiydi. Değer ifadesinin sırrı, yani her tür emeğin genel anlamda insan emeği oldukları için eşit ve eşdeğer bulunmaları, insanların eşitliği düşüncesi, halkın önyargıları arasında yerleşmedikçe çözümlenemez. Bu, ancak, emek ürününün büyük kütesinin meta biçimini aldığı ve bunun sonucu olarak da, metaların, insanla insan arasında, meta sahipleri arasında egemen ilişki halini aldığı bir toplumda olanaklıdır. Yalnızca metaların değeri ifadesinde bir eşitlik ilişkisi bulunmuş olması bile, Aristoteles'in dehasının parlaklığını göstermektedir. Bu eşitliğin temelinde "gerçekte" ne bulunduğunu ortaya çıkarmaktan onu alıkoyan tek şey, içinde yaşadığı toplumun özel koşullarıdır.

4. Bir Bütün Olarak Değerin Basit Biçimi

Bir metanın değerinin basit biçimi, başka türden bir meta ile olan değer-ilişkisini, ya da aynı türden bir meta ile değişim-ilişkisini ifade eden denklemde bulunur. A metaı, nitel olarak, B metaı ile doğrudan değişilebilir olması gerçeği ile ifade edilir. Nicel olarak değeri, B'nin belirli bir niceliğinin A'nın belirli bir niceliği ile değişilebilir olması ile ifade edilir. Başka bir deyişle, bir metanın değeri, değişim-değeri biçimini almakla bağımsız ve belirli bir ifadeye kavuşur. Bu bölümün başında, günlük konuşma diliyle, bir metanın hem kullanım-değeri hem de değişim-değeri olduğunu söylememiz, doğrusunu söylemek gerekirse, yanlıştı. Bir meta, bir kullanım-değeri ya da yararlılık nesnesi, ve bir değerdir. Meta, kendisini, bu iki yanı ile, değeri, bağımsız biçimini, yani değişim-değeri biçimini alır almaz gösterir. Yalıtılmış halde bu biçimi hiçbir zaman almaz; ama ancak farklı türden başka bir meta ile, bir değer ya da değişim-ilişkisi içine girince bu biçime bürünür. Biz bunu bildikten sonra, bu anlatım şeklinin zararı olmaz ve ancak kısaltmak bakımından yararı vardır.

Tahlilimiz, bir metanın değerinin biçimi ya da ifadesinin, değerinin niteliğinden doğduğunu, yoksa bu değer ile değer büyüklüğünün, değişim-değeri olarak ifade edilme biçiminden ortaya çıkmadığını göstermiştir. Ne var ki bu, merkantilistler ile bunların yakın zamandaki izleyicileri Ferrier, Ganih²³ ve benzerlerinin olduğu

²³ F. L. A. Ferrier (gümrük müfettiş muavini), *Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce*, Paris 1805; ve Charles Ganih, *Des systèmes d'économie politique*, 2. baskı, Paris 1821.

kadar, bunların karşıtlarının, Bastiat gibi modern serbest ticaret işportacılarının yanıldıkları nokta olmuştur. Merkantilistler, değer ifadesinin nitel yönüne özel bir ağırlık vermişler ve bunun sonucu, en yetkin biçimini parada bulan, metaların eşdeğer biçimi üzerinde durmuşlardır. Öte yandan, mallarını ne pahasına olursa olsun elden çıkartmamak zorunda olan modern serbest ticaret işportacıları, değerın nispi biçiminin nicel yanına çok büyük bir önem vermişlerdir. Bunlar için metaların değişim-ilişkisinde, yani günlük cari fiyat listesinde ifade edilenin dışında, ne değer vardır, ne de değer büyüklüğü. Lombard Street'in karmakarışık fikirlerine, pek ince bir bilimsellik içinde çekidüzen vermeyi üzerine alan Macleod, batıl inançlı merkantilistler ile çokbilmiş serbest ticaret işportacıları arasında başarılı bir aracı olmuştur.

A ile B arasındaki değer-ilişkisini ifade eden denklemde, A'nın B cinsinden değer ifadesinin yakından incelenmesi, bu ilişki içerisinde, A'nın maddi biçiminin yalnızca kullanım-değeri olarak, B'nin maddi biçiminin yalnızca değer-biçimi ya da yanı olarak yeraldığını bize göstermiş bulunuyor. Her meta içerisinde varolan kullanım-değeri ile değer arasındaki karşıtlık ya da zıtlık, iki meta birbirleri ile böyle bir ilişki içine girmesiyle, yani değeri ifade edilecek metaın, doğrudan doğruya yalnız kullanım-değeri, bu değerin kendisi ile ifade edileceği meta ise, doğrudan doğruya yalnız değişim-değeri olarak yeraldığı zaman açığa çıkmış olur. Böylece, bir metaın değerinin basit biçimi, bu metaın içerdiği kullanım-değeri ile değer arasındaki karşıtlığın ortaya çıktığı basit biçimdir.

Emeğin her ürünü, her toplumsal durumda, bir kullanım-değeri; ama ancak bir toplumun gelişmesinin belirli bir tarihsel çağında bu ürün, meta halini alır; bu çağ, yararlı bir nesnenin üretimi için harcanan emeğin, bu nesnenin nesnel niteliklerinden birisi, yani onun değeri olarak ifade edildiği çağdır. Bundan şu sonuç çıkar ki, basit değer-biçimi, aynı zamanda, bir emek ürününün, tarih içinde meta olarak ortaya çıktığı ilkel biçimdir, ve bu ürünlerin metalara dönüşmesi, değer-biçiminin gelişmesi ile *pari passu** ilerler.

Değerin basit biçiminin eksikliklerini ilk bakışta fark ederiz: O, fiyat-biçimi halinde olgunlaşana kadar, bir dizi değişimden geçmesi gereken bir tohumdan başka bir şey değildir.

A metaın değerinin, herhangi bir başka B metaı ile ifadesi, ancak A'yı değer-biçimi ve kullanım-değeri olarak ayırdeder, ve bu nedenle A'yı, kendisinden farklı tek bir meta ile, B ile değişim-ilişkisi içersine sokar; ama hâlâ A'nın bütün metalara göre nitel

* Aynı hızla. -ç.

eşitliği ve nicel oranlılığı ifade edilmekten uzaktır. Bir metanın basit nispi değer-biçimine, başka bir metanın tek bir eşdeğer biçimi te kabül eder. Böyle olunca, keten bezinin değerinin nispi ifadesinde, ceket, bu tek meta ile, keten bezi ile ilişki halinde olması nedeniyle, eşdeğer biçimine, ya da doğrudan değişilebilme biçimine sahip olur.

Ne var ki, değerın basit biçimi, kolay bir geçişle daha tam bir biçime geçer. Basit biçim aracılığı ile A metanın değerinin, yalnızca tek bir başka meta ile ifade edildiği doğrudur. Ancak, bu öteki tek meta, herhangi bir şey, ceket, demir, buğday ya da başka bir şey olabilir. Bunun için, A ile, şu ya da bu meta arasında ilişki kurmakla, bir ve aynı meta için farklı basit değer ifadesi elde ederiz.²⁴ Bu metanın olabilecek değer ifadelerinin sayısı, ancak kendisinden farklı meta türlerinin sayısı ile sınırlıdır. Bu nedenle, A'nın yalıtılmış değer ifadesi, bu değerın farklı basit ifadelerinin istenilen uzunluktaki bir dizisine çevrilebilir.

B. TOPLAM YA DA GENİŞLEMİŞ DEĞER-BİÇİMİ

z kadar A metanın u kadar B, ya da v kadar C, ya da w kadar D, ya da x kadar E, ya da $vb..$

(20 yarda keten bezi = 1 ceket, ya da = 10 libre çay, ya da = 40 libre kahve, ya da = 1 kilé buğday, ya da = 2 ons altın, ya da = $1/2$ ton demir, ya da = vb..)

1. Genişlemiş Nispi Değer-Biçimi

Tek bir metanın değeri, örneğin keten bezinin değeri, şimdi, metaların dünyasının sayısız başka unsurlarıyla ifade edilmektedir. Öteki her metanın değeri, şimdi keten bezinin değerinin aynası haline gelmiştir.²⁵ Böylece, ilk kez, bu değer, kendisini, farklılaşmamış

²⁴ Örneğin Homeros'ta bir şeyin değeri, birbirinden farklı bir dizi şeyle ifade edilir. II., VII. 472-475.

²⁵ Bu nedenle, değer, ceketle ifade edildiği zaman keten bezinin ceket-değerinden, buğdayla ifade edildiği zaman buğday-değerinden vb. sözedebiliriz. Bu ifadelerin her biri, bize, kullanım-değerinde görülen şeyin, ceketin, buğdayın vb. keten bezinin değeri olduğunu anlatmış oluyor. "Her metanın değeri, onun değişimdeki ilişkisini gösterdiğinden, kıyaslandığı metaya göre ... buğday-değeri, kumaş-değeri ... diyebiliriz; öyleyse, binlerce farklı türden değer, dünyada ne kadar meta varsa o kadar çeşitli değer olduğu gibi, bunların hepsi de aynı derecede gerçek hem de aynı derecede itibaridir." (*A Critical Dissertation on the Nature, Measure, and Causes of Value: Chiefly in Reference to the Writings of Mr. Ricardo and His Followers. By the Author of Essays on the Formation, etc., of Opinions*, London 1825, s. 39.) Zamanında İngiltere'de epeyce gürültü koparan bu adsız yapıtın yazarı S. Bailey, bir ve aynı değerın çeşitli nispi ifadelerine böylece işaret etmekle, değer kavramının belirlen-